

Cristian Preda

# RUMÂNII FERICITI

**Vot și putere de la 1831  
până în prezent**

Ediția a II-a revăzută și adăugită

POLIROM  
2021

# Cuprins

|                                |     |
|--------------------------------|-----|
| <i>Cuvânt-înainte</i> .....    | 7   |
| Rumânii fericiți .....         | 9   |
| Vremea lui Bibescu.....        | 31  |
| Era Cuza .....                 | 64  |
| Momentul Filip I .....         | 98  |
| Regimul lui Carol I.....       | 103 |
| Epoca Ferdinand .....          | 124 |
| Aventura Carol al II-lea.....  | 145 |
| Dictaturile antonesciene ..... | 175 |
| Anii lui Mihai I.....          | 191 |
| Perioada Dej.....              | 208 |
| Totalitarismul ceaușist .....  | 235 |
| Timpul prezent .....           | 261 |
| Scurtă concluzie .....         | 305 |
| <i>Note</i> .....              | 309 |
| <i>Indice de nume</i> .....    | 355 |

Teama de o mobilizare electorală semnificativă a populației maghiare pare să fi dus la excluderea femeilor de la mersul la urne.

Existau însă și diferențe majore față de legea din noiembrie 1918. În articolul său de deschidere, reglementarea transilvăneană vorbea despre modalitățile votului, dar nu includea printre acestea și obligativitatea. Articolul 1 descria, de asemenea, cetățenia, luând ca referință categoria bărbaților de 21 de ani „care au avut cetățenia ungară” și enumerând apoi patru situații concrete de relaționare cu „teritoriile alipite în mod definitiv la România” – și anume prin naștere, apartenență legală, domiciliu sau instalare. Dacă atât norma de reprezentare, cât și eligibilitatea urmau modelul din Vechiul Regat, era diferită în schimb categoria incapacităților și a incompatibilităților. Existau, de pildă, și interdicții de ordin medical: erau excluși de la vot „cei ce suferă de demență constatată prin medici oficiali”, zicea art. 10, alin. 2. Și unele interdicții juridice sunt surprinzătoare: în articolul următor, legea îi excludea pe cei care fuseseră condamnați pentru delikte de înaltă trădare, prevăzute în Codul Penal... ungar, legiuitorul cerând însă expres ca în lectura numitului cod să se citească „în loc de națiunea și Statul ungar, națiunea și Statul român”. Se vede cu ușurință că-i un bricolaj legislativ, în care cetățenii români cu drept de vot erau „fabricați” după calapod maghiar...

Conform articolului 16, circumscripțiile erau uninominale, pentru ambele camere, cu excepția câtorva orașe – Arad, Oradea, Cluj și Timișoara –, unde se folosea sistemul reprezentării proporționale (RP) din Vechiul Regat și Basarabia. În circumscripțiile cu un loc, formula electorală era radical diferită de cea folosită în provinciile de la sud și est: transilvănenii au optat pentru un scrutin majoritar în două tururi. Ei au introdus, de asemenea, o regulă foarte specială, care se aplica atunci când în competiție nu se înscria decât un singur candidat. Ea era prezentată în articolul 46:

În ziua alegerii, membrii biroului electoral se vor prezenta la reședința circumscripției, dacă a fost prezentat spre candidatură și numai un candidat. Președintele alegerii deschide procedura de alegere dimineța la ora opt și, dacă este numai un singur candidat, îl declară ales de deputat, respectiv senator, iar rezultatul îl publică la locul anunțat în publicațiune. Dacă sunt mai mulți candidați, se face votare.

Acolo unde nu-i concurență, nu se votează! E o regulă de bun-simț. Ea a făcut ca în 1919 să se țină alegeri doar pentru 61 dintre cei 205 de deputați transilvăneni, restul devenind deputați fără vot,

pentru că erau candidați unici. La fel, în 1922, doar 87 din cele 121 de mandate au fost distribuite în urma unor alegeri: în celelalte cazuri contracandidații au lipsit. Marcel Ivan a consemnat situația, afirmând că ea se întâlnea și în Bucovina, ceea ce nu e adevărat: doar Transilvania a adoptat-o<sup>34</sup>.

De fapt, situația din Bucovina, așa cum a fost reglementată de Decretul nr. 3620 din 24 august 1919<sup>35</sup>, avea câteva asemănări cu cea din Transilvania: circumscripțiile erau uninominale (cu excepția orașului Cernăuți, care folosea sistemul proporțional deja menționat); existau excluderi de la vot justificate de motive sociale (nu puteau vota „cei cari sunt avizați la caritatea publică sau la ajutoare din titlul sărăciei”), regiunea avea un birou electoral central etc. Procedura votării era foarte diferită de cea din Vechiul Regat și Basarabia. Diferită, mai întâi de toate, pentru că alegătorul vota cu ajutorul unui „buletin de vot în plic închis”. De fapt, fiecare candidat (iar la Cernăuți fiecare listă) avea un buletin propriu, numele fiind tipărite „pe hârtie de altă culoare” sau, dacă „n-ar fi la îndemână o rezervă suficientă de hârtie colorată pentru tipărirea buletinelor, ele se vor tipări pe hârtie albă, iar înaintea fiecărui candidat (fiecărei liste), se va tipări un număr de linii verticale”, o linie, două, trei ș.a.m.d. Practic, după ce primea câte un exemplar din buletinul fiecărui candidat, cetățeanul îl pune pe cel al candidatului preferat într-un plic, pe care-l lipea înainte de a-l introduce în urna de votare, în vreme ce buletinele celorlalți candidați ajungeau într-o altă urnă „ce se afla spre acest scop în localul de izolare”. Procedura se folosea și în Transilvania, atunci când se ajungea la vot<sup>36</sup>.

E important să indicăm și numărul de mandate din Bucovina și Transilvania. Prima provincie avea cu totul 26 de deputați: trei aleși pe listă în Cernăuți și alți 23 în circumscripțiile uninominale; în senat bucovinenii trimiteau un membru de drept – conform articolului 7, mitropolitul Bucovinei –, alți 11 senatori desemnați prin scrutin universal în 12 circumscripții (căci două dintre ele alegeau împreună un singur reprezentant), cărora li se adăuga un senator ales, conform articolului 6, de către „profesorii și agregatii titulari de la Universitatea din Cernăuți”. Cele patru orașe transilvănene care foloseau reprezentarea proporțională – și anume Arad, Oradea, Cluj și Timișoara – desemnau câte doi deputați, iar cei aleși în scrutin cu circumscripții uninominale erau 197<sup>37</sup>.

În 1919, 1920 și 1922, România electorală era alcătuită din două scrutine majoritare, în Bucovina și Transilvania, și unul proporțional,

în Vechiul Regat și Basarabia. O singură țară, două sisteme<sup>38</sup>. Abia în 1926 s-a organizat un scrutin pentru întregul teritoriu în baza aceleiași legi. Primele trei parlamente ale votului universal au fost întemeiate pe un *regim mixt geografic*, distinct de *cel mixt*, dar omogen geografic<sup>39</sup>.

În principiu, regimurile mixte geografic compensează alegeri desfășurate într-un sistem majoritar în circumscripții uninominale prin intermediul unor alte alegeri, ținute simultan, în circumscripții cu populație mare, dar după o regulă proporțională. În cazul românesc, teritoriile și populațiile cărora li s-au aplicat cele două reguli erau perfect comparabile. Caracterul mixt nu rezultă din voința deliberată de a crea o reprezentare echitabilă, ci din incapacitatea de a propune un sistem unic și din dorința de a privilegia regionalismul.

După ce am văzut cum anume era construit dispozitivul juridic privitor la alegeri, să vedem ce efecte a avut. Ele s-au produs într-un cadru al regimului care era aproape identic cu cel din vremea lui Carol I. Într-adevăr, Constituția de la 1923 nu a adus modificări regimului politic, schimbarea fiind „nesemnificativă, mai ales în ceea ce privește puterea executivă și cea legislativă”<sup>40</sup>.

Dar ce impact a avut trecerea la un sistem de vot universal asupra dimensiunilor corpului electoral și asupra participării? Un prim lucru foarte interesant este acela că în 1919 pe listele electorale figurau circa două milioane de alegători – 1.916.225, pentru exactitate –, dar cifra nu includea și Transilvania. Datele despre ea lipsesc. De altfel, așa cum notam deja, mai puțin de o treime dintre mandatele din această provincie au fost dobândite în urma unor alegeri. Sunt, deci în mare două milioane de alegători pe listele din 1919, avem circa trei milioane un an mai târziu și aproximativ 3,5 milioane în 1926. La scrutinul ținut cu câteva zile înainte de moartea lui Ferdinand, se vor afla pe listele electorale 3.586.086. Vor fi cu circa un milion mai mulți peste un deceniu, în decembrie 1937.

Creșterea corpului electoral nu a fost doar un rezultat al sporului demografic. Populația României a crescut de la 14.669.841 în 1919 la 18.057.028 în 1930, cu un procent semnificativ mai mic decât cel cu care a crescut electoratul<sup>41</sup>. E evident că ameliorarea organizării a adus un plus semnificativ de votanți potențiali<sup>42</sup>.

De unde se pornise însă?

În 1911, către sfârșitul domniei lui Carol, în Vechiul Regat fusese depășit pragul de un milion de alegători pe listele electorale. Ce-i drept, majoritatea covârșitoare – adică vreo 90% – erau votanți

indirecți. În acei ani, cifrele cresc semnificativ : dacă în 1905 erau 974.157 alegători – din care 93.622 direcți –, șase ani mai târziu ei ajunseseră la 1.077.977, un număr de 101.339 fiind direcți. Un statistician estima că în 1911 numărul votanților ar fi trebuit să fie de circa 1.644.302, dar

din listele noastre electorale lipsesc mai mult de jumătate de milion [de] cetățeni, cu dreptul de a fi alegători. Cauzele acestei omisiuni reșed, pe de o parte, în modul imperfect cum se întrunesc aceste liste, atât la țară, cât și la orașe ; pe de altă parte, în dezinteresarea unei mari părți din masa cetățenilor de la viața publică și de la drepturile lor politice, de care mulți dintr-înșii nu-și dau încă nici seama<sup>43</sup>.

Comparând cifrele din 1911 cu cele din 1919, constatăm că diferența majoră privește votul direct, iar nu corpul electoral ca atare, masa de votanți. Care e, mai precis, situația participării ? Lăsând la o parte Transilvania, în 1919 avem 1.324.562 de persoane care vin la urne, adică o rată de prezență de 69,12%. Pentru 1920, dispunem și de datele privitoare la Transilvania : participă 1.937.561, adică 66,25%. Doi ani mai târziu, când sunt 2.908.215 de alegători pe liste, ajung la urne 2.210.370, adică 76%. În 1926 votează 2.622.565, adică trei sferturi din cei contabilizați. În sfârșit, la scrutinul din anul morții regelui Ferdinand, procentul de votanți a fost de 77,04%, întrucât au fost prezenți 2.762.779 din cei peste 3,5 milioane incluși de liste<sup>44</sup>. Din 1919 până în 1927 avem o creștere a participării, continuă în termeni absoluți, în zigzag din punct de vedere procentual.

În ciuda acestor progrese, România a fost departe de a transforma în realitate idealul cuprins în dispoziția electorală care făcea din vot o obligație, pornind de la definirea lui ca o „funcțiune socială”. A.D. Xenopol, cel care utiliza această sintagmă, profetea în 1922, luând drept exemplu Belgia, diminuarea radicală a absenteismului în România :

obligativitatea votului este instrumentul cel mai puternic de educație cetățenească. În Belgia, unde de la 1893 votul este obligator, abținerile au scăzut la 5% din înscriși<sup>45</sup>.

Pentru a ilustra același efect al obligativității, Pierre Martin dădea exemplul Australiei, unde absenteismul a scăzut de la 40,6% în 1922 la 8,6% în 1925. Previziunea nu s-a verificat în cazul românesc, ce pare să infirme teza potrivit căreia „este suficient să se sancționeze

simbolic nerespectarea datoriei electorale pentru a suprima aproape complet absenteismul”<sup>46</sup>. Dacă în 1927 absenteismul viza 23 % dintre votanți, numărul celor care vor rămâne acasă în ziua votului va crește în perioada următoare.

O variabilă interesantă pentru analiza noastră este numărul de voturi nule, deoarece așa putem măsura competența electorală. Am menționat deja că în Vechiul Regat și Basarabia au fost foarte multe voturi anulate în 1919. Proporția exactă: 37,69%. Aceasta este cota cea mai mare de buletine anulate din istoria noastră electorală. Nu toată lumea a înțeles cum trebuia să-și exprime opțiunea. În același an, în Transilvania, rata de buletine anulate era de doar 0,53 %. Dar datele sunt puțin semnificative, pentru că s-a votat în foarte puține secții. Pentru Bucovina, proporția a fost de 7,83 %, iar pentru Basarabia 17,45 %. Ulterior, voturile anulate au fost tot mai puține. Procentele au scăzut în Vechiul Regat până la 8,95 % în 1920, iar în Basarabia au ajuns la 13,19 %. În 1922, în Transilvania s-au anulat 6,3 %, în Bucovina – 1,3 %, iar în Vechiul Regat și Basarabia – circa 3,5 %. Există, în mod evident, o corelație cu alfabetizarea: acolo unde rata acesteia era foarte joasă – adică în Basarabia –, buletinele anulate au fost întotdeauna mai multe decât acolo unde alfabetizarea pătrunsese mai adânc<sup>47</sup>.

Un alt aspect strict tehnic, dar de care trebuie să ținem seama în evaluarea politologică a sistemului de vot, este numărul circumscripțiilor și alcătuirea lor. Regimul electoral mixt geografic includea atât circumscripții uninominale (în total 220 în Bucovina și Transilvania), cât și unele în care se distribuiau mai multe mandate, la nivel de județe (în Vechiul Regat și Basarabia), ca și la nivel de orașe, în celelalte două provincii. Dacă privim numărul de aleși – magnitudinea circumscripției – ca un prag electoral implicit<sup>48</sup>, realizăm că partidele se confruntau cu dificultăți foarte diferite de la provincie la provincie. E lesne de înțeles: într-o circumscripție cu zece locuri un partid ce aduna 5 % din opțiunile alegătorilor nu avea nici o șansă să câștige vreun mandat, dar într-o circumscripție cu 20 de locuri același partid putea obține, într-o logică proporțională, unul. Mai trebuie spus că, în 1920, s-au produs modificări în magnitudinea circumscripțiilor, deoarece numărul total de aleși a scăzut: nu mai erau 568, ci doar 369, dintre care 135 în circumscripții cu un loc (121 în Transilvania și 14 în Bucovina) și 234 în cele plurinominale. Acestea din urmă erau distribuite după cum urmează: 180 de mandate reveneau celor

34 de județe din Vechiul Regat, 51 – celor nouă județe din Basarabia, trei mergeau la Cernăuți, în vreme ce Transilvania renunța la alegerea prin reprezentare proporțională în orașe. În 1926 numărul deputaților va crește la 387. Era un legislativ uriaș, dacă ținem seama de așa-numita „regulă a rădăcinii cubice”, care spune că mărimea optimă a unui corp legislativ tinde să fie egală cu rădăcina cubică extrasă din totalul populației<sup>49</sup>. Dacă am aplica această regulă, în 1919 ar fi trebuit să avem circa 183 de milioane de cetățeni, și nu 14,7 milioane, cât avea România în momentul primului scrutin bazat pe votul universal masculin. Nici visul lui Cioran – al unei națiuni de 60 de milioane de români – nu a fost atât de îndrăzneț...

Camera era atât de mare fiindcă elementul esențial luat în calcul a fost echitatea reprezentării diverselor provincii, ce corespundea de minune viziunii dominate de regionalism și localism pe care am menționat-o deja. De altfel, așa cum spunea Sorin Alexandrescu,

grandoarea reală a politicii (mai ales liberale) de unire, din timpul războiului și imediat după, a fost întovărășită și de o anumită cecitate în ceea ce privește politica unificării țării<sup>50</sup>.

Alexandrescu avea în vedere felul în care a fost gândit în această perioadă guvernul, dar observația se poate aplica în general la politica interbelică. Cât privește partidele și funcționarea lor, regimul electoral le obliga să-și adapteze comportamentul și strategiile la regulile fiecărei provincii. Ce s-a întâmplat în realitate<sup>51</sup>? Am prezentat mai sus cifrele referitoare la mandatele câștigate în regim de reprezentare proporțională, respectiv după regula majoritară. Dar care era situația din fiecare provincie în parte?

În 1919, surpriza a fost totală<sup>52</sup>. Au fost trei alegeri care păreau să se fi petrecut în locuri fără vreo legătură între ele. În Transilvania, din cele 205 mandate puse în joc, 199 au fost câștigate de Partidul Național Român (PNR), cel ce mobilizase românii și înainte de Unire, în timpul Imperiului. Restul de șase mandate au fost obținute de diverse disidențe liberale, absolut nesemnificative. Dominația Partidului Național era clară. Formațiunea era mai mult decât hegemonică. Situația a fost cu atât mai specială cu cât majoritatea covârșitoare a mandatelor au fost obținute pur și simplu descurajând candidaturile alternative. În Caraș, numai 12 din cele 17 circumscripții au fost competitive, iar în Ciuc doar una. În locurile în care, în ciuda presiunilor, se prezenta totuși câte un candidat împotriva celui susținut